

Članovi obitelji Barbo kao zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji

Ćutić Gorup, Maja

Source / Izvornik: **Povijesni prilozi, 2016, 50, 71 - 96**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:448354>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-08-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

UDK 284.1(497.5 Pazin)“15“(093)
929:284.1 Barbo, obitelj
94(497.5 Pazin)“15“(093)
Primljeno: 24. 11. 2015.
Prihvaćeno: 15. 6. 2016.
Izvorni znanstveni rad

Članovi obitelji Barbo kao zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji*

Maja Ćutić Gorup
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Sveučilišna avenija 4
51000 Rijeka
Republika Hrvatska
E-adresa: mcutic@ffri.hr

Na temelju svjedočanstva vođe talijanskih anabaptista Pietra Manelfija, Grisonove i Valierove apostolske vizitacije, korespondencije između djelatnika i suradnika uraške tiskare te relacija pulskoga biskupa Claudia Sosomena i pićanskoga biskupa Antonia Zare Svetoj Stolici autorica istražuje protestantsku djelatnost članova obitelji Barbo, gospodara Kožljaka i Paza u Pazinskoj knežiji. Rezultati analize različitih povijesnih izvora dokazali su da su u Kožljaku i Pazu postojali uski protestantski krugovi. Potvrđena je teza da su članovi obitelji Barbo bili zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji.

Ključne riječi: Pazinska knežija, obitelj Barbo, Kožljak, reformacija, uraška tiskara, habsburška protureformacija, rani novi vijek

Arhivska istraživanja i izvori

O članovima obitelji Barbo kao zaštitnicima reformacije u Pazinskoj knežiji ne postoji niti jedan prilog sinteze. Arhivska istraživanja obavljena su u više ustanova. Centar za povijesna istraživanja u Rovinju (Centro di Ricerche Storiche di Rovigno) posjeduje popis inkvizicijskih procesa¹ od kojih je važno izdvojiti

* O ulozi obitelji Barbo u širenju reformacijskih ideja u Pazinskoj knežiji autorica je govorila u izlaganju u skraćenom obliku pod naslovom *Predstavnici obitelji Barbo kao promicatelji protestantske misli u Pazinskoj knežiji*, održanom na IV. kongresu hrvatskih povjesničara – tema: *Sloboda*, Zagreb, 1.-5. listopada 2012. godine. Tekst je znatno proširen analizom povijesnih izvora.

¹ Usp. Luigi De Biasio, “1000 processi dell’ Inquisizione in Friuli”, *Regione autonoma Friuli – Venezia Giulia – Quaderni del Centro regionale di catalogazione dei beni culturali* 4 (1985).

svjedočanstvo vođe talijanskih anabaptista Pietra Manelfija.² Štajerski zemaljski arhiv u Grazu (Steiermärkisches Landesarchiv Graz) sadrži protureformacijske spise,³ a iz Tajnoga vatikanskog arhiva (Archivio Segreto Vaticano) nabavila sam kopije izvješća⁴ pićanskih, porečkih,⁵ pulskih i tršćanskih⁶ biskupa pri Svetoj Stolici kao i spis krivičnoga procesa protiv Ivana Librića.⁷ U Arhivu Republike Slovenije nalazi se *Dekret nadvojvode Ferdinanda o izgonu protestanata iz njegovih nasljednih zemalja 1599. godine*, koji je objavljen u *Croatici Christiani Periodici*.⁸ Koncem 19. stoljeća Ivan Kostrenčić objavio je u knjizi pod naslovom *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559 – 1565* korespondenciju koja, između ostalog, svjedoči i o suradnji djelatnika uraške tiskare u Njemačkoj sa svećenicima i plemićima u Pazinskoj knežiji.⁹ Cilj je ovoga rada ustanoviti kojim su se protestantskim djelatnostima bavili članovi obitelji Barbo te koliko su pridonijeli širenju reformacije u Knežiji.

² Usp. Carlo Ginzburg ur., *I costituti di don Pietro Manelfi* (Firenze; Chicago; DeKalb: G. C. Sansoni S. P. A.; The Newberry Library; Northern Illinois University Press 1970).

³ Većinu je objavio Johann Loserth. Usp. Johann Loserth, *Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterreichischen Ländern im XVI. Jahrhundert* (Nieuwkoop : B. De Graaf, 1970); Johann Loserth, *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II.*, 1. dio: *Die Zeiten der Regentschaft und die Auflösung des protestantischen Schul- und Kirchenministeriums in Innerösterreich 1590 – 1600.* (Wien: Alfred Hölder, 1906), 2. dio: *Von der Auflösung des protestantischen Schul- und Kirchenministeriums bis zum Tode Ferdinands II., 1600 – 1637.* (Wien: Alfred Hölder, 1907); Johann Loserth, *Die Reformationsordnungen der Städte und Märkte Innerösterreichs aus den Jahren 1587 – 1628.* (Wien: Alfred Hölder, 1907).

⁴ Biskupi su morali slati izvješća (relacije) o stanju u biskupijama Svetoj Stolici nakon što su obišli sve župe, kler i narod (svake tri do četiri godine). Tu praksu slanja izvješća Svetoj Stolici obnovio je papa Siksto V. (1520. – 1590.) godine 1585. Izvješća su većinom na latinskome jeziku.

⁵ Porečki biskup Cesario de Nores u svojem izvješću Svetoj Stolici godine 1588. navodi da je nadvojvoda na biskupov zahtjev uklonio s dužnosti i časti Giorgia Primicerija, namjesnika u dijelu biskupije pod austrijskom vlašću, jer je prihvatio heretičko učenje. Usp. Archivio Segreto Vaticano (dalje: ASV), Congr. Concilio Relationes Dioec. (dalje: CCRD) 621a, Parentin, fol. 2v; Maja Ćutić Gorup, "Katolička obnova i habsburška protureformacija u Pazinskoj knežiji", u: *Zbornik javnih predavanja 3.*, ur. Maja Cerić i Mirela Mrak (Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2015), 82-83; Maja Ćutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought in the Principality of Pazin", u: *The Reformation in the Croatian Historical Lands: Research Results, Challenges, Perspectives*, ur. Zrinka Blažević, Stanko Jambrek i Nataša Štefanec (Zagreb: Biblijski institut u Zagrebu; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Visoko evandeosko teološko učilište u Osijeku, 2015), 166.

⁶ Pregledala sam izvješća tršćanskih biskupa koja se odnose na razdoblje od 1590. godine (kada je započelo pisanje izvješća za Tršćansku biskupiju) do kraja drugoga desetljeća 17. stoljeća. Nisam našla podatke vezane za Borut, Tibole i Semic (mjesto koja su pripadala Tršćanskoj biskupiji na području Pazinske knežije). Borut i Semic samo se jednom spominju i to na popisu istarskih župa. Usp. ASV, CCRD 790, Tergeste, fol. 21v.

⁷ Velik dio zapisnika apostolskoga vizitatora Agostina Valiera čine krivični procesi.

⁸ Usp. Maja Ćutić Gorup, "Dekret nadvojvode Ferdinanda iz 1599. o izgonu protestanata", *Croatica Christiana Periodica* XXXIII (2009), br. 63: 77-85.

⁹ Usp. Ivan Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559 – 1565.* (Wien: Carl Gerold's Sohn, 1874).

Počeci širenja reformacijskih ideja u Pazinskoj knežiji

Reformacija se u Pazinskoj knežiji¹⁰ proširila iz više smjerova: njemačkih zemalja, Kranjske, Koruške, Štajerske, Trsta, Venecije i mletačke Istre. U mletačkoj Istri odjeci reformacije bili su mnogo jači jer su venecijanske vlasti bile tolerantne prema njemačkim trgovcima kao i prema teološki obrazovanim župnicima i biskupima koji su širili novo vjersko učenje.¹¹ Kada je papa Pavao III. (1534. – 1549.) papinskom bulom *Licet ab initio* 21. srpnja 1542. vratio moć djelovanja Svetoj inkviziciji, Mletačka Republika nije željela prihvatiti tu odluku. Tek nakon pet godina pristala je na osnivanje sudova na svome području tako da je 22. travnja 1547. mletački dužd odabrao tri patricija da pomažu inkvizitoru u suzbijanju hereze. Za razliku od mletačkih vlasti Habsburgovci su gledali na reformaciju kao i Crkva: trebalo ju je uništiti u korijenu i protestante vratiti u krilo Katoličke crkve.¹² Zbog toga su odjeci reformacije u Pazinskoj knežiji bili znatno slabiji. Ovdje još treba naglasiti da su protestante u Knežiji austrijske vlasti kažnjavale prijetnjama, materijalnim kaznama i progonima¹³ pa na ovome području možemo isključivo govoriti o habsburškoj protureformaciji koja je pred reformaciju stavila oštre i nepremostive prepreke.

Postoji mnogo razloga zbog kojih su se ljudi priklanjali reformaciji. Stanovništvo Pazinske knežije u 16. stoljeću bilo je suočeno s mletačko – austrijskim ratovima, osmanskim pustošenjima, godinama gladi te epidemijama kuge čija je posljedica

¹⁰ Pazinska knežija obuhvaćala je Pazinsku knežiju u užemu smislu, koja se nalazila pod izravnom upravom pazinskoga kapetana, gospoštije Lupoglav, Paz-Gradinje, Grdoselo, Kožljak, Kršan, posjed Gologoricu, dobra Pićanske biskupije te samostansko dobro Sveti Petar u Šumi. Od 1374. godine Knežija je bila nasljedni posjed obitelji Habsburg. Državno-politička granica između mletačkoga i austrijskoga dijela Istre nije se poklapala s granicama crkvene podjele pa su teritorij Pazinske knežije dijelila četiri biskupa: pićanski, porečki, pulski i tršćanski. O pojmu Pazinska knežija usp. opširnije: Miroslav Bertoša, *Istra: doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)* (Pula: Zavičajna naklada "Žakan Juri", 1995); Slaven Bertoša, *Osebnost mjesta austrijske Istre: lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku* (Zagreb: Srednja Europa, 2011); Maja Čutić Gorup, "Protestantizam u Pazinskoj knežiji: odjeci ili pokret" (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012), 55-78; Camillo De Franceschi, *Storia documentata della Contea di Pisino* (Venezia: Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, 1964).

¹¹ Antonio Miculian, *Protestantizam u Istri* (Pula: ZN "Žakan Juri", 2006), 9. Svećenici su se s luteranizmom upoznali u Njemačkoj i u sjevernoj Italiji gdje je na nekim učilištima djelovao snažan krug prekolpskih studenata koji su kao misionari širili Lutherovo učenje. Usp. Ljudevit Anton Maračić, Antonio Miculian, "Reformacija", u: *Istarska enciklopedija* (dalje: *IE*) (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2015), 681.

¹² Godine 1598. nadvojvoda Ferdinand tražio je mišljenje lavantskoga biskupa Georga Stobäusa o tome treba li uvesti inkviziciju u južne austrijske zemlje. Biskup je odgovorio da se protestantizam previše proširio u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj da bi se inkvizicija mogla uspješno i bezopasno aktivirati. Međutim, u talijanskim dijelovima, u Goričkoj i Gradiški, Trstu, Rijeci, Akvileji i u drugim područjima koja oplahuje Jadransko more, gdje se hereza još nije proširila, inkvizicija bi se mogla pokazati korisnom u njezinoj prevenciji. Usp. Antonio Miculian, "Protestantska reformacija u Pazinskoj grofoviji", *Pazinski memorijal* 13 (1989), br. 1: 56; Miculian, *Protestantizam*, 263.

¹³ O kaznama austrijskih vlasti optuženima za pristajanje uz reformaciju u Pazinskoj knežiji usp. opširnije: Čutić Gorup, "Katolička obnova i habsburška protureformacija", 82-83; Čutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 165-167.

bila depopulacija i s njom povezano nazadovanje gospodarstva. U tako teškim vremenima ljudi su se još više okretali vjeri. A upravo su protestantske knjige upućivale vjernike na povratak izvornome evanđelju.

Samo je pićanski biskup imao sjedište u Knežiji. Upravo je Pićanska biskupija tada i ostala nepripojena većoj biskupiji jer je Habsburgovcima odgovaralo da im se na tome području nalazi jedno biskupsko sjedište radi jače kontrole nad podanicima. Ostala tri biskupa – pulski, porečki i tršćanski – imali su svoja sjedišta izvan Knežije.

Glagoljaši Pazinštine nisu imali povjerenja u biskupe koji su podrijetlom uglavnom bili stranci. Protestantski propovjednici poznavali su jako dobro Bibliju pa su time privlačili pozornost istarskih glagoljaša kojima su nedostajale knjige koje bi mogli razumjeti i iz kojih bi se mogli spremati za bogoslužje. Niži kler od reformacije je očekivao izjednačenje u svećeničkome redu, ukidanje celibata i drugo.¹⁴

Također treba istaknuti da je to bilo vrijeme krize morala u crkvenim redovima te da se dio svećenstva odao porocima: pojedini duhovnici nisu poštivali celibat. Pulski biskup Giovanni Battista Vergerio (1532. – 1548.)¹⁵ bio je protivnik konkubinata iako je i sam imao jednu kćer. Podupirao je novo vjersko učenje, što svakako dokazuje činjenica da su mu nekoliko godina poslije smrti kosti bile izvađene iz groba i bačene u more.¹⁶ Treba naglasiti da je Kožljak bio pod crkvenom jurisdikcijom pulskoga biskupa te da nije čudno da je obitelj Barbo mogla u svome kaštelu držati protestantske knjige i primati protestantske propovjednike. Njegov mlađi brat – koparski biskup Pietro Paolo Vergerio (1536. – 1549.) – prihvatio je reformacijske ideje pa se protiv njega vodilo dugotrajno suđenje. Godine 1549. oduzeta mu je biskupska čast.¹⁷ Osobni službenik tršćanskoga (1502. – 1546.) i bečkoga (1522. – 1523.) biskupa Pietra Bonoma bio je od 1525. do 1527. godine Primož Trubar, koji se u Trstu susreo s idejama humanizma i reformacije koje će kasnije utjecati na oblikovanje njegovih protestantskih uvjerenja.

Ideje reformacije širile su se tiskanom riječju, pri čemu je najveću ulogu za tiskanje knjiga na hrvatskome jeziku odigrao protestantski krug iz Njemačke u suradnji s istarskim korektorima i prevoditeljima izdanja. Zanimljiva je tvrdnja Josipa Bratulića da su protestantski pokret u Istri započeli upravo popovi glagoljaši jer su željeli doći do nadasve potrebnih knjiga, steći određena znanja i osloboditi se

¹⁴ Mladen Milohanić, "Prinos istarskih protestanata Pazinštine hrvatskom protestantskom pokretu i književnosti" u sklopu: *Simpozij o kulturno-crkvenoj povijesti Pazinštine 28. svibnja 1983.*, nekompletni tiskani primjerak, IKD "Juraj Dobrila", čuva se u biblioteci Teologije u Rijeci, 50.

¹⁵ O Giovanniu Battisti Vergeriu usp. opširnije: Giovanna Paolin, "Vergerio, Giovan Battista", *IE*, 863.

¹⁶ Miculian, *Protestantizam*, 351.

¹⁷ O Pietru Paolu Vergeriju usp. opširnije: Slaven Bertoša, "Il vescovo riformatore Pier Paolo Vergerio il Giovane (1498.-1565.) – la vita e l'opera", *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno* XLI (2011): 153-169; Giovanna Paolin, "Vergerio, Pietro Paolo, ml.", *IE*, 864.

zatvorenih seoskih sredina.¹⁸ Protestantske knjige tiskale su se u Urachu na hrvatskom, slovenskom i talijanskom jeziku. S obzirom da je Pazinska knežija bila višetničko područje sa slavenskim, romanskim i germanskim stanovništvom, knjige tiskane u Urachu pobudile su kod određenih plemića i svećenika veliki interes.¹⁹

Članovi obitelji Barbo kao zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji

Predstavnici obitelji Barbo: gospodari Kožljaka i Paza

Barbo²⁰ je podrijetlom mletačka plemićka obitelj čiji su predstavnici u Pazinskoj knežiji bili gospodari Kožljaka²¹ i Paza²² (Prilog 1). Obitelj je vladala Raškom dolinom oko 150 godina.

Ivan Bernardin Barbo – brat akvilejskoga patrijarha Marka Barba - oženio je 1480. godine Katarinu, kćer Martina Mojsijevića,²³ gospodara Kožljaka.²⁴ Od njihove djece jedino su Kastelman i Ivan doživjeli zrelu dob. Kastelman je završio pravo i postao sudac, a Ivan se opredijelio za svećenički poziv. Napredovao je u crkvenoj hijerarhiji i 1525. godine postao pičanski biskup.²⁵ Godine 1529. Kastelman Barbo i Jakov Nikolić – nećaci Jurja Mojsijevića, Katarinina brata koji nije imao

¹⁸ Josip Bratulić, "Povijesne odrednice istarskog glagolizma", *Slovo* (1971), br. 21: 345.

¹⁹ O suradnji "pazinskoga kruga" s djelatnicima i suradnicima uraške tiskare usp. opširnije: Čutić Gorup, "Protestantizam u Pazinskoj knežiji", 117-126, 131-154, 198-201; Čutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 159-163. Usp. bilješku 82.

²⁰ O predstavnicima obitelji Barbo važnima za povijest Pazinske knežije usp.: Miroslav Bertoša, "Pod uništavajućim brdožderom povijesti", *Istra: kultura, književnost, društvena pitanja* XXVIII (1990), br. 3: 70-78; Slaven Bertoša, "Barbo", *IE*, 56-57; Franjo Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti* (Zagreb: Matica hrvatska, 1910), 174-175; Franjo Bučar, *Reformacija među Hrvatima po Istri* (Zagreb: Kralj. zemaljska tiskara, 1918.), 29-30; Čutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 156-159, 161-166; Camillo De Franceschi, "I castelli della Val d'Arsa", *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* (dalje: *AMSI*), XIV (1898), br. 3-4: 357-393 (Kožljak); Camillo De Franceschi, "I castelli della Val d'Arsa", *AMSI* XV (1899), br. 1-2: 152-176 (Paz); Branko Fučić, "Bužeština 1580. Kulturno povijesna slika prema Valierovoj apostolskoj vizitaciji", *Buzetski zbornik* 17 (1992): 83-103; Ginzburg, *I costituti*; Ivan Grah, "Pazinski kraj u izvještajima pičanskih i porečkih biskupa Svetoj Stolici (1588 – 1780)", *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* XXVI (1983): 201-218; Ivan Grah, "Izvještaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592 – 1802)", *Croatica Christiana Periodica* 11 (1987), br. 20: 26-68; Ljudevit Anton Maračić, "Protestantizam u Istri: protestantski pokušaj i odgovor inkvizicije u Istri", *Nova Istra: časopis za književnost, kulturološke i društvene teme* XIII (1999), br. 2-3: 196-214; Miculian, *Protestantizam*.

²¹ Kožljačka gospoštija imala je najveći opseg u vrijeme vladanja senjske obitelji Mojsijević. Tada je gospoštija na Učki dodirivala granice Veprinačke komune, a dolinom se širila od Plominskoga do Boljunskega polja te je obuhvaćala: Brdo, Grobnik, Posert, Letaj, Šušnjevicu i Novu Vas. O Kožljačkoj gospoštiji usp. opširnije: Vedran Kos, "Kožljak", *IE*, 415-416.

²² O Gospoštiji Paz usp. opširnije: Željko Bistrovic, "Paz", *IE*, 573.

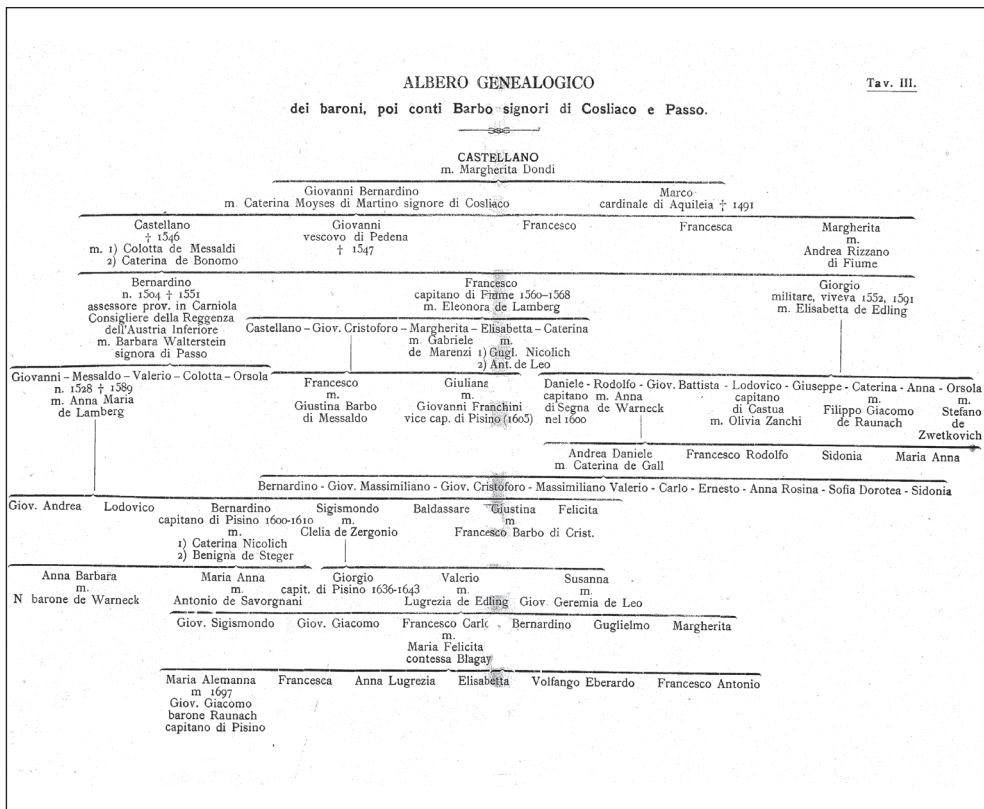
²³ Također Moyses.

²⁴ De Franceschi, "I castelli", XIV/3-4, 381.

²⁵ *Isto*, 382.

nasljednika – podijelili su gospoštiju Kožljak.²⁶ Prema dogovoru obojica održavaju kaštel. U svađama i civilnim sporovima veće važnosti između podanika istoga gospodara gospodar je mogao sam dijeliti pravdu i suditi o žalbama protiv presuda župana onih općina koje su bile pod njim.²⁷ Odluke o civilnim sporovima između podanika različitih gospodara, kao i o kaznenim sporovima, donosio je sud koji su činila oba suvlasnika, a po potrebi su imenovali i treću osobu.²⁸ Novčane kazne također su se dijelile na pola. Na posjedu su još bili: providur s ciljem vojne obrane posjeda, vojnici, dva čuvara za stražu na utvrdi, žandari i dva poreznika.²⁹

Prilog 1. Genealoško stablo obitelji Barbo, gospodara Kožljaka i Paza³⁰

²⁶ Isto, 383.

²⁷ Isto, 383.

²⁸ Isto, 383.

²⁹ Isto, 383.

³⁰ De Franceschi, "I castelli", XV/1-2, sl. III.

Kastelman Barbo umro je 1546. godine. Naslijedili su ga sinovi Bernardin iz prvoga te Franjo i Juraj iz drugoga braka. Bernardin je studirao književnost i pravo te postao bilježnik tršćanskoga biskupa Pietra Bonoma.³¹ Bio je prevoditelj s latinskoga i njemačkoga, a zapamćen je i kao vješt govornik pred kraljem Ferdinandom I.³² Bernardin je obnašao dužnost pokrajinskoga povjerenika Kranjske i savjetnika nadvojvode za Donju Austriju.³³ Njegova supruga bila je Barbara von Walderstein,³⁴ gospodarica Paza koja mu je osigurala vlasništvo nad tim dvorcem.³⁵ Bernardin je živio daleko od Kožljaka i nije imao utjecaja na upravljanje gospoštijom. Umro je 1551. godine.

Upravu nad Kožljačkom gospoštijom preuzeo je brat Franjo te se zajedno s Jurjem – koji se posvetio vojničkoj karijeri – u službi obitelji Habsburg borio protiv Osmanlija. Vjerojatno je to i bio jedan od razloga zbog kojega su Juraj i Franjo Barbo, za razliku od drugih pristaša reformacije, mogli ostati u Knežiji iako su i dalje ustrajali u herezi.³⁶

Franjo Barbo,³⁷ sin Kastelmana Barba i Bernardinov i Jurjev brat, završio je osnovno obrazovanje najvjerojatnije u glagoljaškoj školi riječkoga kaptola.³⁸ U kaštelu Kožljak rado je primao luteranske propovjednike s ciljem širenja novoga učenja na području Istre i Krasa.³⁹

S obzirom da je Franjo Barbo bio riječki kapetan (1560. – 1568.) upravo u vrijeme kada je djelovala tiskara u Urachu (1561. – 1565.), Rijeka je postala važno središte za širenje protestantskih knjiga na hrvatskome jeziku.⁴⁰ Imao je dva sina i tri kćeri. Ivan Kristofor je nadživio oca i ta se grana obitelji ugasila u prvoj polovici 17. stoljeća s Franjom II., jedinim sinom Ivana Kristofora.⁴¹

³¹ De Franceschi, "I castelli", XIV/3-4, 386.

³² *Isto*, 386.

³³ *Isto*, 387.

³⁴ Također Walderstein. O njemačkoj plemićkoj obitelji Walderstein usp. opširnije: Slaven Bertoša, "Walderstein", *IE*, 895.

³⁵ De Franceschi, "I castelli", XIV/3-4, 387.

³⁶ Ovdje treba navesti činjenicu da su habsburške vlasti u Vojnoj krajini upravo zbog turske opasnosti vodile politiku vjerske trpeljivosti prema pravoslavnom stanovništvu. Usp. Drago Roksandić, *Etnos, konfesija, tolerancija* (Zagreb: Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta", 2004), 219-266. Tijekom druge polovice 16. stoljeća među vojnim posadama u Vojnoj krajini širio se protestantizam koji je pristaše imao i među domaćim stanovništvom. Vlasti su dopustile postavljanje dvaju protestantskih propovjednika, po jednoga za Hrvatsku i Slavonsku krajinu, jer je dio vojnika bio protestantske vjere. Usp. Hrvoje Petrić, *Koprivnica u 17. stoljeću: okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu*. (Samobor: Meridijani, 2005), 199-205.

³⁷ U izvorima na njemačkome jeziku: Franz Barbo, Frannz Warbo, Franntz Warbo, Frantz Barbo. Usp. Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge*.

³⁸ Danilo Klen, "Stoljeće i pol prilika i neprilika u Rijeci i oko nje (1465 – 1627)", *Historijski zbornik* XLI (1988), br. 1: 21.

³⁹ De Franceschi, "I castelli", XIV/3-4, 388.

⁴⁰ Antonio Miculian naglašava da Rijeka nije imala znatnoga udjela u reformaciji osim djelatnosti određenih ljudi vezanih uz širenje protestantskih knjiga. Usp. Miculian *Protestantizam*, 352.

⁴¹ De Franceschi, "I castelli", XIV/3-4, 389.

Juraj Barbo obogatio se te postao vlasnikom Klane i Gotnika na Krasu kao i drugih dobara u Kranjskoj.⁴² Oženio je Elisabeth von Edling s kojom je imao osmero djece. Nakon njegove smrti sinovi Daniel, Rudolf i Ludovik podijelili su nasljedstvo.⁴³ Daniel – koji je od 1590. do 1601. godine obnašao dužnost senjskoga kapetana⁴⁴ – dobio je očev dio gospoštije Kožljak i dvorac Belaj, Rudolf Gotnik i dobra u Kranjskoj, a Ludovik gospoštiju Klana.⁴⁵

U kolovozu 1579. godine pred Skupštinom kranjskih staleža Franjo i Juraj Barbo prosvjedovali su protiv progona⁴⁶ pazinskoga kapelana Matije Živčića iz Knežije.⁴⁷ Povod ovome događaju bila je zapovijed pulskoga biskupa Mattea Barbabianche (1567. – 1582.)⁴⁸ prema kojoj je riječki kapetan Leonard Attems trebao uhititi navedenoga propovjednika.⁴⁹ Zbog toga su se staleži odlučili obratiti kapetanu Rijeke s molbom da ne sprječava slobodan prolaz kroz grad luteranskim misionarima na putu u Istru⁵⁰ iako se odluka o slobodi vjeroispovijesti – donesena 1578. godine na izvanrednome zasjedanju Sabora u Brucku na Muri – nije odnosila i na Pazinsku knežiju. Matija Živčić se iz Kožljaka sklonio u Ravne na Krasu, a možda

⁴² *Isto*, 389.

⁴³ *Isto*, 389.

⁴⁴ Daniel Barbo je godine 1594. zapovijedao u napadu na Petrinju protiv Osmanlija. Austrijska vojska imala je 24.000 ljudi, a sudjelovalo je i šesto uskoka. Godine 1600. uskoci su željeli osvojiti Rijeku za osvetu građanima koji im nisu pomogli u pohodu protiv Mlečana. Uskoci nisu uspjeli prodrijeti u grad pa su opljačkali i razorili kuće u predgrađima i okolnim selima. Usp. De Franceschi, "I castelli", XV/1-2, 167-168.

⁴⁵ De Franceschi, "I castelli", XIV/3-4, 389. U protureformacijskim spisima austrijskih vlasti nalazi se dopis cara Ferdinanda II., poslan 13. studenoga 1625. povjerenicima za suzbijanje reformacije u Kranjskoj, u kojemu on spominje Rudolfa Barbu i Andrea Daniela Barbu kao i kazne koje su dobili zbog povezanosti sa slučajem jednoga kapucina koji je prešao na novu vjeru. Prvi je kažnjen opomenom, a drugi novčanom kaznom. Određeni članovi obitelji Barbo, koji su imali svoje posjede izvan Pazinske knežije, također su podržavali novu vjeru i pomagali protestantima. Usp. Ćutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 166-167; Ćutić Gorup, "Katolička obnova i habsburška protureformacija", 83; Loserth, *Akten und Korrespondenzen*, 2. drugi dio, 760.

⁴⁶ Papa Grgur XIII. (1572. – 1585.) tražio je 1575. godine od nadvojvode Karla II. da zabrani i progna pristaše novoga učenja, ali je nadvojvoda tvrdio da u Rijeci više nema protestanata. Kasnije je papa Klement VIII. (1592. – 1605.) zahtijevao od nadvojvode Ferdinanda III. da pošalje inkviziciji u Rim jednoga dominikanca zatvorenoga u Rijeci jer je bio zaražen reformacijom. Godine 1618. našao se pred inkvizicijom kalvinist Giovanni Batista de Franciscis iz Rijeke. Usp. Klen "Stoljeće i pol", 22; Loserth, *Die Reformation und Gegenreformation*, 292. O inkvizicijskome procesu održanome povodom preobraćenja s kalvinizma svećenika Giovannija Battiste de Franciscisa usp. De Biasio, "1000 processi", 65; Ćutić Gorup, "Protestantizam u Pazinskoj knežiji", 171-172; Antonio Miculian, "Il Santo Ufficio e la riforma protestante in Istria (II)", *Atti del Centro di ricerche storiche – Rovigno* XI (1980 – 1981): 209-213; Miculian, "Protestantska reformacija", 58-59.

⁴⁷ De Franceschi, "I castelli", XIV/3-4, 388; Grah, "Izvjestaji pulskih biskupa", 30.

⁴⁸ Pulski biskup Matteo Barbabianca iz Kopra tražio je od nadvojvode Karla II. da uhiti luteranske propovjednike na njegovu području Pulske biskupije. Usp. Giovanni Kobler, *Povijest Rijeke*, knj. 1 (Opatija: Preluk, 1995), 122.

⁴⁹ August Dimitz, *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung*, drugi i treći dio (Laibach: Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1874), 77.

⁵⁰ Usp. *Isto*, 77; De Franceschi, "I castelli", XIV/3-4, 388.

i u Kastav jer je često dolazio u Rijeku.⁵¹ Pulski biskup nije ga uspio uhvatiti pa je zatražio da se spali njegova slika (*in effigie*).⁵²

Bernardin Barbo imao je tri sina i dvije kćeri. Ivan i Valerio umrli su u mladenačkoj dobi pa je jedini nasljednik ostao Messaldo. Messaldo je rođen u Trstu 1528. godine. Nakon očeve smrti boravio je u Pazu, gdje mu se povukla majka, ali je dio godine boravio i u Trstu.⁵³ Messaldo je bio suvlasnik kožljačkoga kaštela i vlasnik Paza.⁵⁴ Supruga Anna Maria von Lamberg rodila mu je šest sinova i dvije kćeri. Svoju djecu je kao vatreni pristaša i širitelj protestantizma odgojio u protestantskome duhu, ali su se ona vratila katoličkoj vjeri.⁵⁵ Sin Bernardin⁵⁶ bio je početkom XVII. stoljeća za cijenu od 17.500 forinti⁵⁷ kapetan Pazinske knežije,⁵⁸ a 1621. godine spominje se kao član i zaštitnik katoličkoga udruženja Sodalitas defensionis christianae,⁵⁹ koje je imalo zadatak obnove katoličanstva. Messaldo je usred jedne žučne rasprave o pitanjima vjere nasrnuo na svoga sina Kastelmana i ubio ga te je nakon toga uhićen i zatvoren u ljubljanskome kaštelu.⁶⁰ Zbog ubojstva osuđen je na smrtnu kaznu odsijecanjem glave, a kazna je izvršena na glavnome ljubljanskom trgu 24. ožujka 1589.⁶¹ Messaldo je u zatvoru napisao oporuku prema kojoj je dio dobara ostavio svome nećaku.⁶² Njegovi sinovi dvije su se godine sporili s bratićem dok nisu proglašeni jedinim vlasnicima očevih dobara.⁶³ Messaldo je poput svojih stričeva i nećaka prigrlio protestantizam, dok su mu djeca ostala vjerna katoličkoj vjeri, što je i dovelo do podjele i razmirica u obitelji. Messaldov sin Bernardin nije imao muške djece pa su Paz naslijedili nećaci Juraj i Valerio, sinovi Žigmunda Barba, koji je boravio u Pazu kao administrator obiteljskih dobara.⁶⁴ Franju Barbu u Kožljaku je naslijedio Bernardin Barbo, koji je od 1580. godine davao utočište protestantima iz austrijskoga dijela Pulske biskupije i to uglavnom vlasteli koja je uživala veću vjersku slobodu.⁶⁵

⁵¹ Klen, "Stoljeće i pol", 22.

⁵² Bučar, *Reformacija među Hrvatima*, 26; Klen, "Stoljeće i pol", 22.

⁵³ De Franceschi, "I castelli", XV/1-2, 158.

⁵⁴ Čutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 158.

⁵⁵ *Isto*, 158; Grah, "Izvještaji pulskih biskupa", 30.

⁵⁶ Bernardin je rođen oko 1565. godine. Diplomom prava stekao je u Tübingenu. Napredovao je u karijeri obnašajući javne službe u Kranjskoj. Zbog posebnih zasluga Ferdinand II. imenovao ga je dvorskim savjetnikom i dvorskim komornikom. Usp. De Franceschi, "I castelli", XV/1-2, 162.

⁵⁷ *Isto*, 162.

⁵⁸ Usp. Bertoša, "Barbo", 57; De Franceschi, *Storia documentata*, 87.

⁵⁹ Usp. Grah, "Izvještaji pulskih biskupa", 30.

⁶⁰ Čutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 158; De Franceschi, "I castelli", XV/1-2, 159; Grah, "Izvještaji pulskih biskupa", 30.

⁶¹ De Franceschi, "I castelli", XV/1-2, 158-159.

⁶² *Isto*, 159.

⁶³ *Isto*, 159.

⁶⁴ *Isto*, 162.

⁶⁵ Usp. Maračić, "Protestantizam u Istri", 203; Miculian, *Protestantizam*, 269.

Procesi protiv protestanata kao izvori za reformaciju u Pazinskoj knežiji

Za ovu temu važni su određeni procesi protiv protestanata koji podrijetlom nisu iz Pazinske knežije, ali njihovi iskazi sadrže, između ostaloga, vrijedne podatke vezane uz širenje i podržavanje reformacijskih ideja na tome području: svjedočanstvo vođe talijanskih anabaptista Pietra Manelfija 1551. godine i krivični proces protiv propovjednika Ivana Librića 1580. godine, koji je sadržan u zapisnicima Valierove apostolske vizitacije. Tijekom Grisonove apostolske vizitacije 1558. godine poziv na saslušanje dobio je brat Stjepana Konzula, buzetski postolar Francesco Cichin – Gigi. U daljnjemu tekstu obradit će se navedeni izvori. Od inkvizicijskih procesa važno je izdvojiti svjedočanstvo vođe talijanskih anabaptista Pietra Manelfija jer nam ono dokazuje prisutnost ovoga istarskog fenomena na području Pazinske knežije sredinom 16. stoljeća. Franjo Barbo primio je u svoj dom 1551. godine vođu talijanskih anabaptista Pietra Manelfija, koji je u mjesecu studenome iste godine bolonjskome inkvizitoru Leonardu degli Albertiju iznio podatke o protestantima koje je susreo na svojim putovanjima. Za nas su najvažniji podaci vezani uz Pazinsku knežiju:

U Kožljaku ima mnogo luterana, s kojima sam razgovarao, najviše s gospodinom Francescom, vlasnikom Kožljaka i s njegovim bratom i njegovom majkom. Sve sam prepoznao kao luterane sa svim heretičkim stavovima, a gospodinu Francescu propovijedao sam anabaptistički nauk i priznao ga je dobrim, ali se nije ponovno krstio jer bi bio prisiljen odreći se vlasništva koje je posjedovao. U njegovu domu ima mnogo luteranskih i heretičkih knjiga, mnogo Vergerijevih djela, čak djela i knjige fra Balde Luterana, koji se kao heretik već mnogo godina nalazi u mletačkome zatvoru. Ostao sam jesti i piti u kući rečenoga gospodina oko mjesec dana, a njegov je kaštel podvrgnut rimskome caru. To se zbilo protekloga ljeta.⁶⁶

Iz ovoga iskaza saznajemo da su Franjo i Juraj Barbo, kao i njihova majka, prihvatili luteransko učenje. Franjo Barbo je i anabaptističko učenje priznao dobrim, ali se nije ponovno krstio jer bi ostao bez svoje imovine. Obitelj Barbo posjedovala je razne zabranjene knjige, a u dvorac Kožljak sklanjali su se protestanti koji su prolazili kroz habsburšku Istru.

Važne podatke za ovu temu svakako sadržavaju i vizitacije – Grisonova i Valierova. Apostolski povjerenik Kopranin Annibale Grisonio sastavio je zapisnike nakon obavljene vizitacije u Buzetu i okolnome području pod Tršćanskom biskupijom u mletačkoj Istri 1558. godine. Poziv na saslušanje bio je upućen i bratu Stjepana Konzula, buzetskome postolaru⁶⁷ Francescu Cichinu – Gigiju.⁶⁸ Optuženik je

⁶⁶ Usp. De Biasio, "1000 processi", 19; Bertoša, "Pod 'uništavajućim brdožderom povijesti'", 73-74; Maja Ćutić Gorup, "Protestanti u austrijskoj Istri: odjeci ili pokret", *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske* 4-5 (2009 – 2010): 61; Ćutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 163; Ginzburg, *I costituti*, 79-80; Maračić, "Protestantizam u Istri", 202; Miculian, *Protestantizam*, 245-246.

⁶⁷ Usp. Fučić, "Bužeština 1580.", 91.

⁶⁸ Miculian, *Protestantizam*, 314.

potvrdio da mu je brat poslao neke knjige koje je dostavio Franji, gospodaru Kožljaka, školskome učitelju u Bujama Bernardinu i Francescu Labinjanu, čijega se imena ne može sjetiti.⁶⁹ Također je naveo da posjeduje neke heretičke knjige, ali nije mogao navesti naslove jer ne zna čitati.⁷⁰ Grisonio je naredio svome suradniku da preuzme te knjige.⁷¹ Zanimljivo je da je Stjepan Konzul protestantske knjige slao u rodnu Istru čim se pridružio Trubarovu projektu izdavanja slovenskih i hrvatskih protestantskih knjiga. Iz iskaza Konzulovoga brata također možemo zaključiti da je Franjo Barbo još prije otvaranja uraške tiskare dijelio knjige po Pazinskoj knežiji.

Početkom 1580. godine veronski biskup i apostolski vizitator Dalmacije i Istre Agostin Valier stigao je u mletačku Istru.⁷² Rekli smo da velik dio njegovih zapisnika čine krivični procesi od kojih smo izdvojili proces protiv propovjednika Ivana Librića iz Labina.⁷³ Zapisnici Valierove vizitacije čuvaju se u Tajnome vatikanskom arhivu. Proces protiv Ivana Librića napisan je čitljivim rukopisom na talijanskome i latinskome jeziku. Pitanja su na latinskome, a odgovori na talijanskome jeziku. Spis koji se odnosi na postupak protiv I. Librića sastoji se od devet stranica. Svjedok Giovanni Luciani iz Labina – koji je boravio u Kožljaku – izjavio je da je tamo susreo protestante sa stavovima protiv indulgencija i posredovanja svetaca. Propovjednik Librić – nastavlja Giovanni Luciani – boravio je u Kožljaku gdje živi nekoliko heretika. Drugi svjedok Ivan Mešinić iz Labina tvrdi da mu je I. Librić čitao heretičku knjižicu – dobivenu iz Njemačke – ali mu je nije htio dati u ruke. Librić je smatrao – nastavlja Ivan Mešinić – da nije dobro ići na misu jer to nema vrijednosti te da papa nema ovlasti pa ne može niti proklinjati niti blagoslivljati. On, nadalje, prema iskazu svjedoka tvrdi da nema čistilišta, da se ne treba moliti za mrtve ni u molitvi spominjati svece. Govori da uvijek jede meso i hranu koju Crkva zabranjuje te se ne pridržava posta jer je to zabranio papa, a ne Bog. Osim njega u Kožljaku je boravila skupina luterana. Treći svjedok Frane Bučić, župnik u Plominu, izjavio je u prisutnosti velečasnoga Martina de Junisa i Giovannija Batilane da se kuharica Franje Barba u Kožljaku žalila na stavove I. Librića. Kada se na Veliku subotu I. Librić vratio u Kožljak, govorio je – nastavlja Frane Bučić – da ne treba vjerovati u sakrament euharistije (pretvorbu), misu, čistilište i autoritet pape. Iz postupka protiv I. Librića možemo zaključiti da je

⁶⁹ *Isto*, 314. Branko Fučić je iz navedenoga zaključio da su se protestantske knjige u Istri dijelile u gornjim slojevima feudalnoga, gradskoga i intelektualnoga društva. Kler na selu i široki slojevi na selu ostali su vjerni tradicionalnoj vjeri i vršili tradicionalnu religijsku praksu. Usp. Fučić, "Bužeština 1580.", 91.

⁷⁰ Miculian, *Protestantizam*, 315.

⁷¹ *Isto*, 315.

⁷² A. Valier se iz političkih razloga ograničio na vizitaciju onih istarskih župa koje su spadale pod svjetovnu jurisdikciju Venecije. Usp. Miculian, *Protestantizam*, 317. O vizitaciji A. Valiera u našim krajevima usp. opširnije: Fučić, "Bužeština 1580.", 83-103; Miculian, *Protestantizam*, 316-324.

⁷³ ASV, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Apostolica 86, fol. 282r-286v. O krivičnom procesu protiv propovjednika Ivana Librića iz Labina usp. Čutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 164-165.

u protestantskim krugovima Kožljak bio poznat kao mjesto okupljanja novovjerraca. Zanimljivo je da je I. Librić čitao heretičku knjižicu koju nije želio nikome pokazati. Vjerojatno je ta knjižica sadržavala radikalne protestantske stavove koji nisu bili omiljeni ni među luteranima. Prema iskazu Pietra Manelfija znamo da su anabaptisti već boravili u Kožljaku. A Ivan Librić bio je u svojim stavovima također jako radikaln i blizak učenju Ulricha Zwinglija i anabaptista.

Suradnja Franje Barba s djelatnicima i suradnicima uraške tiskare

Ivan Kostrenčić objavio je u knjizi *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559 – 1565* korespondenciju koja, između ostaloga, svjedoči i o suradnji protestantskoga kruga u Njemačkoj sa svećenicima i plemićima u Pazinskoj knežiji radi korekture prijevoda i širenja protestantskih knjiga.

Iz pisma Matije Klombnera Hansu Ungnadu 12. prosinca 1561. saznajemo da je Franjo Barbo pomagao pri traženju djelatnika za urašku tiskaru.⁷⁴ Franjo Barbo nagovorio je Cvečića da otputuje Ungnadu u Urach. Također mu je dao i četiri talira.

Pregovarao je i s jednim padovanskim doktorom oko prevođenja knjiga.⁷⁵ Franjo Barbo uporno je tražio dobre prevoditelje za *Bibliju*. Klombner u svome pismu navodi da gospodin Barbo savjetuje da zaposle doktora iz Padove koji zna čitati hebrejski, a rodom je iz Dubrovnika.

Franjo Barbo nastavio je pregovore s doktorom iz Padove pa je Klombneru 27. lipnja 1562., između ostaloga, napisao⁷⁶ da je u Ungnadovo ime pisao padovanskome doktoru i ponudio mu – ako pristane raditi u uraškoj tiskari – osamdeset rajnskih forinti godišnje, plaćenu hranu, smještaj i putne troškove, a to vrijedi i u slučaju da doktor ne želi ostati u Urachu dulje od godine dana. A ukoliko padovanski doktor – piše dalje Barbo – ne želi otići u Urach, ponudio mu je da barem prevede Bibliju na hrvatski jezik kojim se govori u Dalmaciji te da mu kaže što traži za taj posao. Odgovor će dobiti – tvrdi Barbo – unutar dvanaest dana. Barbo zatim obavještava Klombnera da je pisao fratru – koji je tvrdio da posjeduje prevedenu *Bibliju* na hrvatski jezik – i priupitao ga bi li on želio s djelatnicima tiskare surađivati na prevođenju *Biblije* i ponijeti sa sobom prijevod ili prodati *Bibliju* po

⁷⁴ So hat her Barbo den Schwetschitsch pewegt, der khumt hiemit zw e. g. Vier taller hat im herr Barbo ... geben. Usp. Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge*, 60.

⁷⁵ Es ist ain doctor zw Padua, list hebraisch, von Ragus purtig, den rat herr Barbo anzuenemen. Isto, 61.

⁷⁶ (...) so mir der herr Vngnadt schraybt, hab ich gen Padova den doctor geschryben, wover er sich hinauss bewegen woltd, das ime jerliche pesoldung 80 gulden reinisch geraicht soll werden, daneben sein erliche tiesch, essen vnd trinkhen zw genuesamer noturfft, auch sein ruehige ligerstat, die zerung an hinass reitten vnnd wo er nit weiter als ein jar dienen woltd, sol ime die zerung vnnd alle noturfft auch geraicht. Daneben hab ime auch geschryben wo er nit hinauss woltd, ob er nicht mindesten woltd die bibel zw transferiren in die dalmatinisch sprach, was er davon pegert vnnd haben soll. Isto, 85.

pristojnoj cijeni. Barbo je pokušao od nekoga čovjeka na Rabu saznati gdje se točno nalazi *Biblija* prevedena na hrvatski jezik o kojoj mu je pisao Ungnad i za koju mu je rekao da se čuva u samostanu.⁷⁷ Odgovor će – nastavlja Barbo u pismu – dobiti za deset ili dvanaest dana. Iz pisma također saznajemo da je Barbo od Ungnada dobio i neke knjige te da ga je Ungnad obavijestio da zajedno s Konzulom i Klombnerom traže dvojicu obrazovanih ljudi koji bi mogli raditi na glagoljskim i ćiriličnim izdanjima knjiga.⁷⁸ Treba reći da je Barbo obavljao važne poslove za tiskaru: pronalazio je obrazovane ljude za prevođenje, tražio već prevedenu *Bibliju*, poslovno pregovarao u Ungnadovo ime ili u dogovoru s Klombnerom s novim snagama za tiskaru te vodio brigu oko širenja knjiga.

Franji Barbi obratio se za pomoć oko pregovora vezanih uz prevedenu *Bibliju* i Primož Trubar, koji je o tome obavijestio Ungnada pismom⁷⁹ poslanim iz Ljubljane 4. rujna 1562. godine. Trubar je u pismu naveo da je pisao riječkome kapetanu i zamolio ga da k njemu u Ljubljanu dovede fratra s kojim je on već razgovarao u Stuttgartu. Fratar bi – nastavlja Trubar – trebao sa sobom ponijeti *Bibliju* tako da je dobri poznavatelji hrvatskoga jezika mogu pregledati i procijeniti je li njezin prijevod dobar, ispravan i razumljiv. Trubar je poručio Ungnadu da se – kada Barbo dovede fratra u Ljubljanu – oni mogu s njim dogovoriti oko cijene za *Bibliju* ili ga zajedno s *Biblijom* mogu poslati na razgovor k Ungnadu. O tome sastanku u Ljubljani dogovarao se Primož Trubar također s Hannibalom de Comitibusom, koji mu se u pismu 20. rujna 1562. zahvalio na poslanoj knjizi i obavijestio ga da će u Ljubljanu na dogovor oko prijevoda *Biblije* na hrvatski jezik doći Franjo Barbo, Nicolò Moyses, Josip Nikolić i Ivan Fabijanić, koji je kao vrsni poznavatelj hrvatskoga jezika trebao pregledati prijevod.⁸⁰

Iz pisma⁸¹ Primoža Trubara zemaljskome upravitelju Kranjske i kranjskim staležima (listopad 1562.) možemo zaključiti u kakvim je odnosima bio Trubar s predstavnicima “pazinskoga kruga.”⁸² Trubar je zamolio Franju Barbu i Hannibala de Comitibusa da pronađu dobre prevoditelje koji bi bili spremni otići raditi u tiskaru. Na ovome mjestu spomenut je i ugovor koji su sklopili Primož Trubar,

⁷⁷ *Daneben hab ich mit ainem von Arbe geredt von wegen der bibel, so zw Arbe in closter sein sol, wie mir der herr Vngnadt schreybt.*

⁷⁸ *Isto*, 84.

⁷⁹ *Ich hab den haubtman gen St. Veit geschriben, das er den münich, der zuuor bei mir zu Stutgarten gewest, sambt der bibel hieher pringe, ich will durch geschickte Chroboten lassen besichtigen vnd vrteilen, ob sie guet, recht vnd verstandig ist, wir wollen vmb sie mit ime handlen oder in den münich sambt der bibel zu euer gnaden fürdern.* *Isto*, 102-103.

⁸⁰ *Isto*, 103. i 122. Usp. Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti*, 70.

⁸¹ *Nun ist beweislich, das ich den herrn Barbo vnnd herrn Hannibal geschriben, das sie die dolmetscher bekhumen, die hinaus ziehen. Vnnd den vertrag, zwischen den herrn Jörgen vnnd vnns beschehen, hab ich weder copiert noch dictiert...* Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge*, 113.

⁸² Predstavnicima “pazinskoga kruga” autorica naziva suradnike uraške tiskare iz Pazinske knežije: Matiju Živčića, Ivana Fabijanića, Franju Hlaja, Giovannija Lamellu, Franju Barbu i Hannibala de Comitibusa.

Hannibal de Comitibus i Franjo Barbo s Jurjem Juričićem oko prevođenja knjiga na slovenski jezik.⁸³ Trubar je Franju Barbu jako cijenio i kao poznavatelja hrvatskoga jezika jer je u svojim pismima uz Giovannija Lamellu navodio i njegovo ime kada se zavadio sa Stjepanom Konzulom i pri tom spominjao mišljenje istarskih svećenika o prijevodima knjiga na hrvatski jezik.⁸⁴ O svojoj suradnji s Franjom Barbom i Hannibalom de Comitibusom Trubar je obavještavao Ungnada. Tako u pismu⁸⁵ poslanome Ungnadu iz Ljubljane 28. studenoga 1562. stoji da je Trubar obavijestio Ungnada da će sve pojedinosti oko pronalaženja prevoditelja i korektora prijevoda za urašku tiskaru – u kojemu su uz njega sudjelovali kranjski zemaljski upravitelj, kranjski staleži, riječki kapetan, Hannibal de Comitibus, porezni službenik u Istri, Kirchberger i Klombner – saznati iz priloženoga jasnog izvješća koje su sastavili kranjski zemaljski upravitelj, kranjski staleži, Klombner i Kirchberger. A što misli i želi za jednu godinu rada doktor iz Dubrovnika, koji je vrstan poznavatelj hrvatskoga jezika i koji je u Padovi bio profesor hebrejskoga jezika, a zbog pristajanja uz pravu vjeru skriva se kod dobrih kršćana u Veneciji, stoji u pismima spomenutoga doktora i kapetana Barba koja je – nastavlja Trubar – on nedavno poslao Ungnadu.

Klombner je Ungnadu isti dan poslao pismo u kojemu mu se žali da Trubar ne radi svoj posao te da ni druge ne pušta da obavljaju svoje dužnosti.⁸⁶ Posao pati – objašnjava Klombner – jer se ljudi boje da će pasti u carevu nemilost.⁸⁷ Također spominje Franju Barbu i hrvatskoga bana.⁸⁸ Barbo je – nastavlja Klombner – došao u Ljubljanu s fratrom koji ima *Bibliju* prevedenu na hrvatski jezik. *Bibliju*, međutim, nije preveo fratar nego – tvrdi Klombner – stari grof Bernardin Frankopan. Doktor iz Dubrovnika je – kako stoji u pismu – trenutno u Veneciji. Klombner predlaže Ungnadu da se obrati za pomoć hrvatskome banu⁸⁹ kako bi

⁸³ Usp. Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti*, 119; Jože Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja* (Ljubljana: SAZU, 1986), 130.

⁸⁴ Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge*, 112 i 116.

⁸⁵ *Was aber von wegen ander dolmetscher vnnd correctoren hinauss zu schicken ist bishor von den herrn landtsverweser, verordenten, haubtmann zu S. Veit am Pflaumb, Hannibal de Comitibus, auffschlager in Histerreich, Khirchperger, Khlobner vnnd mich gehandelt worden, werden e. g. aus des herrn landtsverwesers, herrn verordenten, Khlobner vnnd Khirchperger lautern bericht hieneben empfaen. Item was der doctor von Raguss pirtig, der die crabatiscche sprach perfect khünnen soll vnnd der zu Padua der ebraischer sprach professor gewest vnnd von gekhandt uns des rechten glaubens zu Venedig bey guetten christen verborgen ligt, was dersselbig gesynnet vnnd was er ein jar begert, das haben e. g. aus gemelltes doktors vnnd des herrn haubtmann Barbo aigen schreyben, die ich am jungsten e. g. vbersandt, vernunmen. Isto, 124-125.*

⁸⁶ Isto, 127.

⁸⁷ Isto, 127.

⁸⁸ *Barbo sei mit dem Mönche, der die kroatische geschriebene Bibel haben soll, in Laibach angekommen. Das Ganze sei nicht des Mönches Arbeit, sondern des alten Grafen Bernardin von Frangepan. Der Raguseer sei jetzt in Venedig. Ungnad solle dem Ban schreiben, dass er taugliche Leute nach der Möttling sende, die dort die Übersetzungen conferiren könnten und der Ban sollte auch dabei sein. Isto, 128.*

⁸⁹ Tada je hrvatski ban bio Petar Erdödy (1557. – 1567.).

on u Metliku poslao obrazovane ljude koji bi mogli – po mogućnosti u banovoj prisutnosti – pregledati prijevode.

Više podataka o pregovorima s Nicolòm Moysesom i doktorom iz Padove sadrži pismo⁹⁰ koje je, također 28. studenoga 1562. godine, Fabijan Kirchberger poslao Hansu Ungnadu. Franjo Barbo je – kako stoji u pismu – stigao u Ljubljanu s fratrom Nicolòm Moysesom s otoka Cresa, koji je tvrdio da je cijelu *Bibliju* preveo na hrvatski jezik glagoljicom. Zemaljski upravitelj Kranjske, kranjski staleži i druga gospoda pozvali su nakon propovijedi na Dan svete Katarine fratra na razgovor o prijevodu *Biblije* i zatražili od njega da je s ciljem kulturnoga uzdizanja kršćanstva proda njima za pristojnu cijenu (ako je *Biblija* teološki i jezično ispravno prevedena te razumljivim rukopisom napisana) kako bi knjigu mogli dati u tisak. Fratar je – nastavlja Kirchberger u pismu – izjavio da je cijelu *Bibliju* preveo na razumljiv hrvatski jezik glagoljicom te da mu je za to (jer se radi o velikome poslu) trebalo mnogo vremena. Također je rekao da će im dati prijevod ako mu pomognu ugovoriti mjesto biskupa u Tršćanskoj ili Pićanskoj biskupiji, a uredno će im prepisati original prijevoda ukoliko mu godišnje isplate iznos od tristo dukata.⁹¹ *Bibliju* će fratar – tvrdi Kirchberger – navodno prepisati u roku od tri ili četiri godine te još

⁹⁰ ...herr Frantz Warbo hat in verschinen tagen ainen parfotten oder prediger auch mit namen brueder Nicolauss Moses auss der inassl Kersst mit sich allheer gen Laybach pracht, der hat sich vernemen lassen, wie das er di gannz wibl des newen vnnd alten testamenndt in di crabatisch sprach vertulmetscht vnnd mit der glagula geschriben hete. Darauf haben obgedachter herr lanntsuerweser in Crain sambt der herrn verordneten vnnd andern herrn vnd landtleyten mer den obgedachten munich an sandt Katharina tag, als man von der predig ganngen, zw sich erfordert vnnd von wegen obgedachter vertulmeschten wibl angesprochen, damit er dieselb zw erpaung der cristenheyt gegen ainer gebürlichen ergetzlichkeit (ob die anders der heylligen schrift gemess, gerecht vnnd wol vertulmetscht vnnd verstanddig geschriben wäre) in druck geben wolte. Darüber er sich weyter vernemen lassen, er hete gleichwol die gannz wibl in verstandige crabatische sprach vnnd schriftt gepracht vnnd sich darin (weyl es ain gross werch vnnd fil arbeyt bedurf) lange jar bemuet. Nachdem es aber darzue khumen möchte, das er solliche sein vertulmetschung verantworten muesste, erfodere di notturfft, das er das original sollicher vertulmetschung pey hennenden behaldt, ob man ime aber das pisstumb zw Triest oder das zw Piben bekhumen, auch in annderweg ergetzlichkeit thuen vnd mit ainer profision entgegen geen wolle, so wolte er die vertulmetschung ordenlich abschreiben vnnd heraus geben, vnnd sich letzlich auf der herrn gepurlich furschlag dahin vermerkhen lassen, das man ime jarlich dreyhundert ducaten profision geben solle, so wolt er di wibl in drey oder vier jaren abschreyben, doch das man ime den merern thayl der profision des ersten jars par auf die hanndt geben soll. Als sich nun der wolf mit disen vnnd anndern mer vnbedachtigen begerrn auss dem schaffskhlaydt sehen lassen, ist weyter mit ime nichts gehandelt sonnder mit dem herrn Warbo geret worden, ob er den munig durch seine ordensbrueder die wibl auss den hennenden pringen möchte. Darnach hat obgenannter herr Franntz Warbo denen herren anzeigt, das ime ain doctor, ain geporner Raguseer, so hieuer zw Padua professor der hebreischen sprach gewest (dauon e. g. hieuer durch den herrn Warbo vnnd herrn Primusen Truber durch ir schreiben anzaigt worden) zuegeschriben vnnd erpoten, sich vmb vertulmetschung der wibl anzenemen, doch dergestoldt, das man ime jarlich 120. cronen in goldt profision geben vnnd darzue noch ainen Crabathen zuegeben wolte. Weyl man dann mit dem gotlosn munich nit beschliessen mügen, ist ime herrn Warbo souil anzaigt worden, das er sich nochmalls pey obgedachten doctor, wes er beschliesslich gesint wäre, schreyben vnnd bericht nemen solle. Es ist auch mit anndern personen mer gehandelt worden, ob sy sich zu der vertulmetschung hinauss bewegen liessen. Es hat sich aber pissher (meines wissens) khainer, so wass khan oder hat, bewegen wellen lassen. Im lanndt aber erpieten sy sich in allen dem, was inen muglich vnd zw der eher gottes dienenstlich, gern zw tulmetschen vnnd zw schreyben. Isto, 128-130.

⁹¹ Usp. Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti*, 69-70.

traži da mu se isplati većina dogovorenoga novca za prvu godinu. S obzirom da je fratar imao prevelike zahtjeve – nastavlja Kirchberger – nisu nastavili pregovore s njim nego su razgovarali s Barbom i zamolili ga ako bi mogao doći do *Biblije* preko drugih redovnika na Cresu. Barbo je – stoji dalje u pismu – upozorio gore navedenu gospodu da mu je jedan doktor iz Dubrovnika, koji je u Padovi bio profesor hebrejskoga jezika (o kojemu su Ungnada već obavijestili Franjo Barbo i Primož Trubar), pisao i ponudio se da će prevesti *Bibliju* ako mu godišnje isplate 120 kruna u zlatu i kao pomoćnika daju jednoga Hrvata. S obzirom da se s bezbožnim fratrom nije mogao postignuti dogovor, Barbo će – nastavlja Kirchberger – ponovno pisati gore navedenom doktoru. I s drugim osobama se razgovaralo – tvrdi Kirchberger – o prevođenju knjiga u uraškoj tiskari, ali se nitko nije odlučio na tako dalek put nego bi u svojoj zemlji rado prevodili i pisali za tiskaru.

Franjo Barbo doputovao je s fratrom Nicolòm Moysesom u Ljubljanu gdje je Moyses za *Bibliju* postavio prevelike zahtjeve pa dogovor s njim nije bio postignut. Barbo je Ungnadu 3. siječnja 1563. poslao pismo⁹² u kojemu objašnjava što se dogodilo s fratrom. Barbo piše Ungnadu da je uložio veliki trud da dođe do *Biblije* na hrvatskome jeziku koju mu je želio poslati u Urach. Međutim, Barbo ju – stoji dalje u pismu – nije uspio nabaviti iako je s fratrom o svome trošku otputovao u Ljubljanu te ju pokušao od njega otkupiti (o čemu su Ungnada već sigurno obavijestila neka gospoda – Primož Trubar i Klombner). S obzirom da u Ljubljani – nastavlja Barbo – s fratrom nisu uspjeli postići nikakav dogovor, fratar je otišao natrag na Cres i ubrzo nakon povratka preminuo. Barbo je nakon toga navodno poslao glasnika na Cres k prijatelju pokojnoga fratra da vidi bi li nekako mogli doći do *Biblije* pa sada očekuje odgovor. Također je i Primož Trubar u svome pismu Ungnadu šest dana kasnije napisao da će Barbo uložiti sav svoj trud, bez obzira na troškove, da pronade *Bibliju* o kojoj je govorio fratar.⁹³ Barbo nadalje, u svome gore spomenutom pismu, govori i o prijevodima koje je dao u Ungnadovo ime na pregled nekim hrvatskim svećenicima.⁹⁴ *Evandjelja* je dao na pregled

⁹² Zaig e. g. hieruber bericht weiss an, das ich mich vill bemuet die crabatische bibel zw bekhumen vnnd allsdann dieselb e. g. zuezuschikhen, aber ich hab dieselb nicht erobern mugen, unangesehen, das ich einen munich vber mör berueffen, ine auch geen Laibach mit mir auff mein uncossten vnnd belonung gepraecht vnnd allda mit ime (wie e. g. durch etlich herrn vnd landtleut, auch herrn Primusen Truber vnnd Clombner bericht worden sein) hanndlung zupflegen vorhabens gewest. Vnnd wie nun ich vnnd annder mit ime munich nichts schliesslich aufrichten mugen, hatt er munich seinen weeg anhaimbts geen Kherschawerdt genomen vnnd baldt nach seiner ankhunfft ist er todts abgangen. Nichtsweniger hab ich ainen aigen potten zu sein des munichs freundt geen Kherschowerdt geschickht, ob man doch die bibel bey inen bekhumen möchte, derhalben ich dann des pottens vnnd bschaidts erwartt. Isto, 138-139.

⁹³ Isto, 143.

⁹⁴ Weiter genediger herr hab ich die vier ewangelissten puecher, so mir e. gd. zuegeschigt, etlichen crabatischen pharrherrn vnnd priesstern zueubersehen zugestellt, also haben sy mir angezaigt, das dieselben verstenndig, gerecht, guet vnd on allen fallsch seyen vnnd wie ich sy auch vbersehen, so khan ich dieselben meinem gerinngen verstandt nach in khainen weeg tadlen, sonnder fur auffrecht befunnden. Ebengleichfalls hab ich die epissteln Paulli, so herr Stephan mit ime gepraecht, priesstern furgehallten, vnnd wie sy dieselben vberlesen, haben sy es auch on fallsch fur guett vnnd gerecht erkhenndt. Isto, 139.

nekim hrvatskim župnicima i svećenicima koji su ga izvijestili da su prijevodi razumljivi i ispravni, što je također i on potvrdio. Stjepan Konzul mu je – stoji dalje u pismu – donio *Poslanice apostola Pavla* koje je Barbo isto tako dao na pregled svećenicima, a koji su nakon čitanja također izjavili da je prijevod ispravan. Barbo je bio zadužen i za širenje knjiga u Dalmaciji pa je u pismu⁹⁵ – koje je Kirchberger 9. siječnja 1563. poslao Ungnadu – tražio da mu pošalju još knjiga na ćirilici jer se one u Dalmaciji više prodaju od glagoljskih knjiga.

Konzul je 10. siječnja 1563. poslao Ungnadu pismo⁹⁶ u kojemu, između ostaloga, govori o suradnji s Franjom Barbom. Barbo je prodavao knjige i savjetovao Konzulu po kojoj bi ih cijeni trebali prodavati. Tako će, prema njegovu mišljenju, za *Novi zavjet* moći dobiti dvadeset bacena, za *Postillu* jednu forintu, *Razumne nauke* i *Artikule* po deset bacena ili više, ovisno o tome jesu li svećenici – koji kupuju knjige – bogati ili siromašni.⁹⁷ Barbo je bio zadužen za širenje knjiga u Istri i Rijeci. Konzul dalje u pismu⁹⁸ obavještava Ungnada da su u Istri pronašli način širenja i prodaje knjiga. Neki pouzdan i pobožan čovjek iz Gračišća ponudio se – nastavlja Konzul – da župnicima i svećenicima odnese knjige, s Barbom napravi račune i na koncu mu dostavi novac. Prodaju knjiga u Rijeci obaviti će također Barbo. Konzul dalje u pismu⁹⁹ govori da nisu nabavili prevedenu *Bibliju*, a fratar s kojim su pregovarali je preminuo. U dogovoru s Barbom poslali su na Cres jednoga pouzdanog čovjeka. Ako ne pronađu *Bibliju* – nastavlja Konzul u pismu – Barbo će istoga čovjeka poslati u Veneciju k profesoru iz Dalmacije da se s njim dogovori kada bi mogao doći u Rijeku i prevesti *Stari zavjet*. Konzul u pismu izražava nadu da će Ungnadu u Urach donijeti profesorov odgovor. Možemo zaključiti da je Franjo Barbo bio vješt u prodaji knjiga jer je poznao svećenike i župnike Knežije, gospodarsku situaciju i financijsko stanje pojedinih župa, kao i stanovnike Knežije od kojih su mu neki pomagali u tome opasnom poslu. Cijene je Barbo prilagodio pojedinim kupcima. Iz ovoga pisma također je vidljivo da je Franjo Barbo za Ungnada i Konzula bio čovjek od velika povjerenja čim su mu povjerali ovako odgovorne poslove.

⁹⁵ *Postscriptum. Eure gnaden wellen die zurylisch puecher herein furdern, dan die selben werden ee versylberdt, als die glagolla, dan die Dalmatinern vast darnach fragen.* Isto, 142.

⁹⁶ *Sagt der herr Barbo die 4. euangelisten wirt man mügen verkauffen vmb patzen. 20., die postil vmb ein floren, loci vnd augspurgerisch confession eins vmb 10 patzen oder mehr vnd nach dem ettliche priester reich oder arm sein (...)* Isto, 155.

⁹⁷ Usp. Bučar, *Reformacija medju Hrvatima*, 30.

⁹⁸ *In Isterreich haben wir schon ein weg (gott lob) gemacht; vnd ein siecher vnd frommer mann zu Gallion wils selbs von einen pfarherr zu den andern tragen vnd alles solches dem herrn Barbo verrechnen vnd gelt zustellen. Zu S. Veit der herr Barbo wirts auch also thuen.* Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge*, 155-156.

⁹⁹ *Ferner g. herr die crobotische bibel ist nit vorhanden, der münich ist gestorben. Haben mit dem herrn Barbo einen trewen man dahin geschickht, wo er gestorben ist, wirt man etwas finden ist guett, wouer aber nitt, so will herr Barbo von stunden denselben man gen Venedig schickhen zu den schulmeister aus Dalmatien, wan er wolt gen S. Veit kumen vnd allda das alt testament vertiren. Verhoff, ich wir ein antwort ewr g. mit pringen.* Isto, 156.

Dalje nas o doktoru – koji boravi u Veneciji – izvješćuje Franjo Barbo pismom¹⁰⁰ koje je iz Ljubljane 21. listopada 1563. poslao Hansu Ungnadu. Barbo obavještava Ungnada da je primio njegovo pismo poslano 16. kolovoza. Doktor koji boravi u Veneciji voljan je – nastavlja Barbo – doći k Ungnadu i prevesti *Stari zavjet*, ali će zbog toga pasti u nemilost vlasti zbog čega neće više smjeti otputovati u Dalmaciju niti tamo živjeti. Zbog toga – stoji dalje u pismu – traži za taj posao da mu se osigura mirovina.¹⁰¹ Barbo nije uspio – kako dalje tvrdi u pismu – pronaći nekoga drugog za prijevod *Starog zavjeta*. Treba reći da Hans Ungnad na koncu nije pristao na uvjete doktora iz Dalmacije.¹⁰² Barbo tvrdi dalje u pismu da je od knjiga dobio *Katekizme* od kojih je oko stotinu komada poklonio.¹⁰³ Ungnada je također obavijestio da je Cvečiću i drugima dao novac za opskrbu i putne troškove. Čim se vrati iz Ljubljane, Barbo će – stoji dalje u pismu – radi prijevoda *Biblije* poslati glasnika da se raspita bi li se mogla otkupiti ostavština pokojnoga fratra.¹⁰⁴

U pismu, koje je 6. prosinca 1563. Klombner poslao Ungnadu, stoji da se Trubar ni s čim ne slaže, da ometa rad na tiskanju knjiga te da ne šalje propovjednike kada ih traže kapetani nekoga područja.¹⁰⁵ Kostrenčić objašnjava o kojim se kapetanima radi te među njima navodi i riječkoga kapetana Franju Barbu, koji je tražio da mu pošalju protestantskoga propovjednika.¹⁰⁶ Klombner u svome pismu¹⁰⁷ – poslanome Ungnadu dva dana kasnije – spominje također Franju Barbu koji je bio zadužen za prodaju knjiga. Klombner navodi da se Franji Barbi više puta obratio s pitanjima koje mu knjige i koliko komada svake knjige treba poslati te kako ih treba vezati. Međutim, od njega – tvrdi dalje Klombner – nije dobio

¹⁰⁰ *Wolgebörner freyherr, gnediger vnnd gunstiger herr. E. gd. sein yederzeit mein geflissen willig diennst zuor. E. g. schreiben des dattum den 16. augusti dits jars hab ich emphanngen vnd vernumen. Gib hierüber e. g. meinen bericht. Alls vill erstlichen den doctor zw Venedig betrifft, hab ich von ime verstannden, das er willens wäre sich hinaus zu e. g. zu verfuegen vnnd das allte testament zu transferiern, aber er wurde aus solchem in vngunst khomen, also das er nit mer in Dallmatia dürffte raisen oder wonen; vermaint ob man ime sein lebenlanng die vnnderhaltung gäbe. Was e. g. derhalben erachten, setz ichs zu derselben gd. bedenngkhen; hab mich gleichwol bisherr vmb khainen anndern erkundigen mugen. Das mir e. g. vnder anndern auch schreiben, dieselb trug khainen zweiff mir werden die puecher dises werchs verlemngst zuekhomen sein, erinnder ich e. g., das ich bisherr deren khains emphanngen, allain etlich catechismo, von denselben ich vngeuerlich bey hunderten verehrt vnd verschengkht vnd hab noch etlich derselbigen. Doch hab ich entgegen dem Zwetschitsch vnnd anndern geltt zu zerung gegeben...* Isto, 195-196.

¹⁰¹ Usp. Bučar, *Reformacija medju Hrvatima*, 29.

¹⁰² Usp. Isto, 29.

¹⁰³ Zbog teškoga gospodarskog stanja u župama prodaja knjiga išla je teško pa ih je Franjo Barbo često poklanjao.

¹⁰⁴ *Der crabatischen bibl halber will ich allsbaldt ich von Laybach haimb khomb zu des abgestorbnen mu-nich erben schickhen, ob ich dieselb vmb ain geltt von inen bekhumen mochte.*

¹⁰⁵ Kostrenčić, *Urkundliche Beiträge*, 210.

¹⁰⁶ Isto, 210.

¹⁰⁷ *Mit herrn Franntzen Warbo hab ich zu mehrmallen geredt, wieuul vnd was er für puecher haben well vnd wie ich ime die pinden soll lassen. Ich hab aber nie khein aigentlichen bschaidt von ime herrn Warbo haben mügen, allain wass mir dise tag durch den Zwetschitz anzaigt worden, das er herr Warbo ainer jeden sordt ain hundert stuckh annemen woldd (...)* Isto, 213.

nikakav odgovor. Cvečić mu je – nastavlja Klombner – rekao da Barbo traži stotinu primjeraka svake knjige. Klombner također vjeruje da je Barbo opterećen mnogim drugim poslovima, tako da nije sigurno hoće li moći i s njim surađivati.¹⁰⁸ Možemo zaključiti da se Barbo nije javio Klombneru upravo zbog svoje prezaposlenosti jer je zapravo imao najbolju namjeru i s njim surađivati te prodavati knjige koje mu on pošalje. To je izjavio 21. listopada 1563. u pismu¹⁰⁹ Ungnadu u kojemu tvrdi da će – ako je potrebno – rado surađivati pri prodaji knjiga s Matijom Klombnerom ili nekim drugim te nastojati knjige dobro prodati.

Nakon analize ove (za temu rada jako korisne) korespondencije može se zaključiti da je Franjo Barbo čitao protestantske knjige, širio ih, pronalazio prevoditelje, tražio prijevod *Biblije* te surađivao s plemićima i svećenicima Knežije koji su kao i on podupirali ovaj važan uraški projekt zahvaljujući kojemu su u Istru stigle liturgijske knjige na hrvatskome jeziku.¹¹⁰ Zbog svoje protestantske djelatnosti održavao je stalne veze s kranjskim protestantima. Također je surađivao i s plemićima Knežije koji su podržavali novu vjeru. U Rijeci je primao protestantske propovjednike i pružao im zaštitu.¹¹¹ Nakon prestanka kapetanske službe Franjo Barbo pružao je utočište progonjenim protestantskim propovjednicima u Kožljaku kraj Čepićkoga jezera, a možda i u Kastvu, koji je s bratom Jurjem držao do 1583. godine.¹¹² Zbog jake protestantske djelatnosti u Kožljaku papa Pio V. (1566. – 1572.) tražio je od austrijskoga nadvojvode 5. kolovoza 1570. da iz Kožljaka udalji sve one koji su posredno i neposredno širili luteranske teze.¹¹³

Predstavnici obitelji Barbo u izvješćima biskupa Svetoj Stolici

Pulski biskup Claudio Sosomeno (1583. – 1605.), rođen u Nikoziji na otoku Cipru, napisao je pet izvješća. U izvješću – poslanome Svetoj Stolici godine 1592. – stoji da je Juraj Barbo iz Kožljaka prihvatio heretičko učenje¹¹⁴ te da je povremeno zlostavljao i protjerivao neke župnike.¹¹⁵ Nakon zalaganja biskupa i pape Siksta V. kod austrijskoga nadvojvode on sada živi u miru iako ustraje u herezi.¹¹⁶ Sinovi Messalda Barba – kojega je nadvojvodin sud osudio na smrtnu kaznu – žive kao

¹⁰⁸ *Isto*, 213.

¹⁰⁹ *Nichts desto weniger will ich ganntz gern es sey dem herrn Mathesn Clombner oder anndern, welcher e. g. gefellig ist, guete raittung thuen, wann disselb begert wirdet. Isto*, 196.

¹¹⁰ Čutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 161-162.

¹¹¹ *Povijest Rijeke* (Rijeka: Skupština općine Rijeka; Izdavački centar Rijeka, 1988), 126.

¹¹² Klen, "Stoljeće i pol", 22. Godine 1560. Franjo i Juraj Barbo dobili su od Ferdinanda I. u zalog kaštele Kastav, Veprinac i Mošćenice koje su 1583. godine s dozvolom nadvojvode Karla prodali Wolfangu Schrantzu za dvadeset tisuća forinti. Usp. De Franceschi, "I castelli", XIV/3-4, 388.

¹¹³ Zahtjev Pia V. nadvojvoda nije mogao ispuniti jer se zbog osmanske opasnosti morao nagoditi sa staležima (vjersko pomirenje iz Brucka godine 1578.) Usp. Miculian, "Protestantska reformacija", 56.

¹¹⁴ ASV, CCRD 652, Polen, fol. 2v; Čutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 158.

¹¹⁵ Čutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 158; Grah, "Izvještaji pulskih biskupa", 30.

¹¹⁶ Čutić Gorup, "Promoters of Protestant Thought", 158; Grah, "Izvještaji pulskih biskupa", 30.

katolici i pohađaju Svetu službu.¹¹⁷ Biskup tvrdi – stoji dalje u pismu – da je ostatak biskupije čist od hereze.¹¹⁸

Pićanski biskup Antonio Zara (1601. – 1621.),¹¹⁹ rodom iz Akvileje, tvrdi u izvješću – poslanome Svetoj Stolici 1606. godine – da u Čepiću žive barunske obitelji Borgen, Barbo i Nikolić, od kojih su se neki članovi vratili katoličkoj vjeri, a one – koji su ustrajali u zabludama – nadvojvoda Ferdinand III. protjerao je na biskupov zahtjev iz biskupije.¹²⁰

Biskup Antonio Zara navodi u svome izvješću – poslanome Svetoj Stolici 1606. godine – da je nadvojvoda Ferdinand III. prognao iz biskupije one koji se nisu vratili pravoj vjeri. Ovdje treba naglasiti da je 1599. godine nadvojvoda Ferdinand III. izdao *Dekret o izgonu protestanata* iz njegovih nasljednih zemalja.¹²¹ Osim navedenoga Dekreta nadvojvoda je koncem XVI. stoljeća donio mnoge zabrane,¹²² koje su također utjecale na gušenje reformacije u Unutarnjoj Austriji.¹²³

Zaključak

Možemo zaključiti da su u Kožljaku i Pazu postojali uski protestantski krugovi koji su prihvatili novu luteransku vjeru, a prihvaćali su i radikalnije ideje poput anabaptističkih. Određeni članovi obitelji Barbo širili su protestantske knjige, pružali utočište protestantima koji su se zatekli u Pazinskoj knežiji, a svoju djecu nastojali su odgojiti u duhu nove vjere. Održavali su kontakte s uraškim prevoditeljskim krugom u Njemačkoj te sa svećenicima i plemićima u Knežiji koji su također pristali uz reformaciju. Usprkos tome, ne možemo zaključiti da se s obzirom na njihovu djelatnost radilo o protestantskome pokretu u Pazinskoj knežiji. Austrijske vlasti u suradnji s Katoličkom crkvom poduzimale su jake proturefor-

¹¹⁷ ASV, CCRD 652, Polen, fol. 3r; Grah, “Izvještaji pulskih biskupa”, 30.

¹¹⁸ ASV, CCRD 652, Polen, fol. 3r; Čutić Gorup, “Promoters of Protestant Thought”, 158.

¹¹⁹ O biskupu Antoniu Zari usp. opširnije: Miroslav Bertoša, “Veliki biskup u maloj dijecezi: Mletačka vrela o Antoniu Zari, političkim previranjima i ratno – gerilskim sukobima između Republike Venecije i Kuće Austrije početkom XVII. stoljeća”, predgovor knjizi Antonija Zare, *Anatomia ingeniorum et scientiarum* (u tisku); Elvis Orbančić, *Katedra sv. Nicefora: povijesna skica Pićanske biskupije* (Pazin: Josip Turčinović, 2002), 43-46.

¹²⁰ ASV, CCRD 631, Petinen, fol. 477v; Čutić Gorup, “Dekret”, 77-85; Čutić Gorup, “Promoters of Protestant Thought”, 157; Grah, “Pazinski kraj u izvještajima pićanskih i porečkih biskupa”, 205-206.

¹²¹ O Dekretu nadvojvode Ferdinanda iz 1599. usp. opširnije: Čutić Gorup, “Dekret”, 77-85.

¹²² O protureformacijskim spisima nadvojvode Ferdinanda III. (od 1619. cara Ferdinanda II.) usp. opširnije: Čutić Gorup, “Protestantizam u Pazinskoj knežiji”, 177-178; Loserth, *Akten und Korrespondenzen*, 1. dio; Loserth, *Akten und Korrespondenzen*, 2. dio.

¹²³ Nakon druge podjele habsburškoga nasljeđa između sinova cara Ferdinanda I. 25. srpnja 1564. za područja koja je dobio najmlađi sin Karlo II. (1540. – 1590.) upotrebljava se administrativni pojam Unutarnja Austrija (njem. *Innerösterreich*). Iz prijestolnice Graza upravljalo se Štajerskom, Koruškom, Kranjskom, Goričkom i Gradiškom, Trstom, habsburškom Istrom s Rijekom i habsburškom Furlanijom. Usp. Loserth, *Die Reformation und Gegenreformation*, 5; Thomas Winkelbauer, *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, sv. I (Wien: Ueberreuter, 2003), 44.

macijske mjere upravo zato da iskorijene protestantizam. Zbog toga u Pazinskoj knežiji nije došlo do organizacije protestantske crkve kao ni do internalizacije putem obrazovanja tako da nije nastala velika, zatvorena konfesijska skupina. Zbog progona i oduzimanja posjeda pristaše reformacije nisu se javno izjašnjavali kao protestanti. Dakle, možemo govoriti o odjecima reformacije i razdoblju netrpeljivosti u habsburškoj Istri kao i unutar jedne obitelji. Da nije bilo osmanske opasnosti, kožljački protestantski krug bio bi vjerojatno kraćega trajanja. Pazinska knežija bila je rubno područje Unutarnje Austrije i Svetoga Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti pa je bilo važno da u njoj borave plemićke obitelji radi obrane od Osmanlija. U vrijeme velike osmanske opasnosti habsburške vlasti bile su mnogo tolerantnije prema protestantima u pograničnim područjima. Možemo zaključiti da su određeni članovi obitelji Barbo pod habsburškom vlašću uživali određene povlastice u vrijeme ratova s Osmanlijama pa za njih također vrijedi uzrečica *Der Türk ist der Lutherischen Glück*,¹²⁴ koju koristi Grete Mecenseffy kada objašnjava položaj protestantskih staleža u Unutarnjoj Austriji.¹²⁵

Već smo ranije rekli da biskup Claudio Sosomeno u svome izvješću – poslanome Svetoj Stolici 1592. godine – tvrdi da Juraj Barbo uporno podržava herezu iako je Katolička crkva o tome obavijestila nadvojvodu. Iz korespondencije između “pazinskoga kruga” te djelatnika i suradnika uraške tiskare može se zaključiti da je iznimno važna bila uloga Franje Barbe u velikome uraškom projektu. Predstavnicima obitelji Barbo iz Pazinske knežije svojom su velikom podrškom danom protestantskim propovjednicima te skrivanjem i dijeljenjem protestantskih knjiga koje narod može razumijeti pružali otpor Katoličkoj crkvi. Uvidjeli su koliko je velika važnost liturgijskih knjiga na narodnome jeziku, a također su održavali veze s protestantskim plemstvom izvan granica Knežije te su ustrajali u svojim protestantskim djelatnostima. Služili su u habsburškoj vojsci, ostali u Knežiji, zadržali posjede, ali i dalje pomagali protestantima.

S obzirom da su do početka XVII. stoljeća ugušeni svi protestantski pokušaji u Pazinskoj knežiji,¹²⁶ a isusovci su tek 1622. godine preuzeli pazinsku prepozituru i vodili ju do 1663. godine,¹²⁷ a 1627. došli u Rijeku, treba naglasiti da je u suzbijanju reformacije u Pazinskoj knežiji ključnu ulogu odigrala upravo habsburška protureformacija. Pri tome je svakako pomogla Katolička crkva koja je austrijske vlasti upozoravala na pojavu hereze.

¹²⁴ U autoričinome prijevodu “Turci luteranima sreću donose.”

¹²⁵ Usp. Grete Mecenseffy, *Geschichte des Protestantismus in Österreich* (Graz; Köln: Hermann Böhlau Nachf., 1956), 65.

¹²⁶ Iz izvješća, koje su porečki biskup Cesario de Nores 1588., pulski biskup Claudio Sosomeno 1592. i pičanski biskup Antonio Zara godine 1606. poslali Svetoj Stolici, saznajemo da u biskupijama više nema heretika te da je narod odan Katoličkoj crkvi. Usp. ASV, CCRD 621a, Parentin fol. 2v; ASV, CCRD 652, Polen, fol. 3r; ASV, CCRD 631, Petinen fol. 477v; Čutić Gorup, “Katolička obnova i habsburška protureformacija”, 84.

¹²⁷ Grah, “Pazinski kraj u izvještajima pičanskih i porečkih biskupa”, 208.

Na temelju analize različitih izvora ovaj rad potvrđuje tezu da su članovi obitelji Barbo bili zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji. Također treba reći da se radilo o hrabrim ljudima koji su ostali u Pazinskoj knežiji, a pristajanjem uz reformaciju cijelo su vrijeme bili u opasnosti zbog protureformacijskih mjera habsburških vlasti.

U sljedećoj tablici (Prilog 2) navedeni su povijesni izvori u kojima se spominju članovi obitelji Barbo koji su pristali uz reformaciju kao i njihovi stavovi, djelatnost i postupci. Tablica predstavlja sintezu podataka iz obrađenih izvora.

Prilog 2. Članovi obitelji Barbo kao zaštitnici reformacije u Pazinskoj knežiji

<i>Povijesni izvor</i>	<i>Članovi obitelji Barbo</i>	<i>Tvrđenje o njihovome protestantskom djelovanju</i>
Svjedočanstvo vođe talijanskih anabaptista Pietra Manelfija 1551.	Obitelj Barbo u Kožljaku – braća Franjo i Juraj te njihova majka Caterina de Bonomo – luterani	U Kožljaku ima mnogo luterana i heretičkih knjiga. Franjo priznaje anabaptistički nauk dobrim.
Grisonova apostolska vizitacija iz godine 1558. Vizitator je ispitivao Konzulova brata koji je trebao razdijeliti protestantske knjige.	Franjo Barbo	Bio mu je namijenjen jedan dio tih knjiga.
Korespondencija djelatnika i suradnika uraške tiskare (1559. – 1565.)	Franjo Barbo	Tražio je prevoditelje i korektore za urašku tiskaru. Pregovarao je s padovanskim doktorom radi prevođenja <i>Staroga zavjeta</i> na hrvatski jezik i s fratrom Nicolòm Moysesom s otoka Cresa od kojega je trebalo otkupiti prijevod <i>Biblije</i> na hrvatski jezik. Nagovorio je Cvečića da otputuje u Urach i dao mu je novac za put. Također je i drugima davao novac za opskrbu i putne troškove. Tražio je na Rabu i Cresu hrvatsku <i>Bibliju</i> . Bio je zadužen za širenje protestantskih knjiga u Istri, Rijeci i Dalmaciji. Predlagao je i cijene po kojima bi se knjige trebale prodavati. Također je savjetovao Ungnada o tome koje i kakve bi se knjige trebale prodavati. Sklapao je poslovne ugovore s djelatnicima tiskare. Nosio je prijevod <i>Evandjelja</i> i <i>Poslanica apostola Pavla</i> na pregled hrvatskim svećenicima. Kao riječki kapetan tražio je od Trubara da mu pošalje protestantske propovjednike.

Valierova apostolska vizitacija (1579. – 1580.) – postupak protiv protestantskoga propovjednika Ivana Librića koji je boravio u Kožljaku	Franjo Barbo	U Kožljaku je našla utočište skupina luterana. I. Librić je čitao heretičku knjigu. Smatrao je da ne treba vjerovati u sakrament euharistije, misu, čistilište i autoritet pape.
Izvješće pulskoga biskupa Claudia Sosomena, poslano Svetoj Stolici 1592. godine.	Juraj Barbo u Kožljaku Sinovi Messalda Barba	Prihvatio je heretičko učenje. Povremeno je zlostavljao i protjerivao neke župnike, a nakon zalaganja biskupa i pape kod nadvojvode živi u miru, ali ustraje u herezi. Žive kao katolici i pohađaju Svetu službu.
Izvješće pićanskoga biskupa Antonia Zare, poslano Svetoj Stolici 1606. godine.	Obitelj Barbo u Čepiću	Obitelj se vratila katoličkoj vjeri. Oni članovi obitelji koji se nisu vratili Crkvi, protjerani su na biskupov zahtjev iz biskupije.

Izvori

Vatikan – Archivio Segreto Vaticano, Vatikan – fond 621a, Congr. Concilio Relationes Dioec. Parentin

Vatikan – Archivio Segreto Vaticano, Vatikan – fond 631, Congr. Concilio Relationes Dioec. Petinen

Vatikan – Archivio Segreto Vaticano, Vatikan – fond 652, Congr. Concilio Relationes Dioec. Polen

Vatikan – Archivio Segreto Vaticano, Vatikan – fond 790, Congr. Concilio Relationes Dioec. Tergeste

Vatikan – Archivio Segreto Vaticano, Vatikan – fond 86, Congr. Vescovi e Regolari, Visita Apostolica

Objavljeni izvori i literatura

Bertoša, Miroslav. “Pod ‘uništavajućim brdožderom povijesti’”. *Istra: kultura, književnost, društvena pitanja* XXVIII (1990), br. 3: 70-78.

Bertoša, Miroslav. *Istra: doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*. Pula: Zavičajna naklada “Žakan Juri”, 1995.

Bertoša, Miroslav. “Veliki biskup u maloj dijecezi: Mletačka vrela o Antoniu Zari, političkim previranjima i ratno – gerilskim sukobima između Republike Venecije i Kuće Austrije početkom XVII. stoljeća”, predgovor knjizi Antonija Zare. *Anatomia ingeniorum et scientiarum* (u tisku).

Bertoša, Slaven. “Barbo”. U: *Istarska enciklopedija*, 56-57. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.

Bertoša, Slaven. “Walderstein”. U: *Istarska enciklopedija*, 895. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.

Bertoša, Slaven. *Osebužno mjesto austrijske Istre: lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku*. Zagreb: Srednja Europa, 2011.

Bertoša, Slaven. “Il vescovo riformatore Pier Paolo Vergerio il Giovane (1498.-1565.) – la vita e l’opera”. *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno* XLI (2011): 153-169.

Bistrović, Željko. “Paz”. U: *Istarska enciklopedija*, 573. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.

Bratulić, Josip. “Povijesne odrednice istarskog glagolizma”. *Slovo* (1971), br. 21: 333-346.

Bučar, Franjo. *Povijest hrvatske protestantske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1910.

Bučar, Franjo. *Reformacija među Hrvatima po Istri*. Zagreb: Kralj. zemaljska tiskara, 1918.

Ćutić Gorup, Maja. “Dekret nadvojvode Ferdinanda iz 1599. o izgonu protestanata”. *Croatica Christiana Periodica* XXXIII (2009), br. 63: 77-85.

Ćutić Gorup, Maja. "Protestanti u austrijskoj Istri: odjeci ili pokret". *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske* 4-5 (2009 – 2010): 54-64.

Ćutić Gorup, Maja. "Protestantizam u Pazinskoj knežiji: odjeci ili pokret". Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012.

Ćutić Gorup, Maja. "Katolička obnova i habsburška protureformacija u Pazinskoj knežiji". U: *Zbornik javnih predavanja* 3, uredili Maja Cerić i Mirela Mrak, 71-84. Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2015.

Ćutić Gorup, Maja. "Promoters of Protestant Thought in the Principality of Pazin". U: *The Reformation in the Croatian Historical Lands: Research Results, Challenges, Perspectives*, uredili Zrinka Blažević, Stanko Jambrek i Nataša Štefanec, 151-171. Zagreb: Biblijski institut u Zagrebu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku, 2015.

De Biasio, Luigi. "1000 processi dell' Inquisizione in Friuli". *Regione autonoma Friuli – Venezia Giulia – Quaderni del Centro regionale di catalogazione dei beni culturali* 4 (1985): 18-94.

De Franceschi, Camillo. "I castelli della Val d'Arsa". *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* XIV (1898), br. 3-4: 357-393.

De Franceschi, Camillo. "I castelli della Val d'Arsa". *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* XV (1899), br. 1-2: 152-176.

De Franceschi, Camillo. *Storia documentata della Contea di Pisino*. Venezia: Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, 1964.

Dimitz, August. *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung*, 2. i 3. dio, Laibach: Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1874.

Fučić, Branko. "Bužeština 1580. Kulturno povijesna slika prema Valierovoj apostolskoj vizitaciji". *Buzetski zbornik* 17 (1992): 83-103.

Ginzburg, Carlo ur. *I costituti di don Pietro Manelfi*. Firenze; Chicago; DeKalb: G. C. Sansoni S. P. A.; The Newberry Library; Northern Illinois University Press, 1970.

Grah, Ivan. "Pazinski kraj u izvještajima pićanskih i porečkih biskupa Svetoj Stolici (1588 – 1780)". *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* XXVI (1983): 201-218.

Grah, Ivan. "Izvještaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592 – 1802)". *Croatica Christiana Periodica* XI (1987), br. 20: 26-68.

Klen, Danilo. "Stoljeće i pol prilika i neprilika u Rijeci i oko nje (1465 – 1627)". *Historijski zbornik* XLI (1988), br. 1: 17-26.

Kobler, Giovanni. *Povijest Rijeke*, knjiga 1, Opatija: Preluk, 1995.

Kos, Vedran. "Kožljak". U: *Istarska enciklopedija*, 415-416. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.

Kostrenčić, Ivan. *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559 – 1565*. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1874.

Loserth, Johann. *Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterreichischen Ländern im XVI. Jahrhundert*. Nieuwkoop: B. De Graaf, 1970.

Loserth, Johann. *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II.*, 1. dio: *Die Zeiten der Regentschaft und die Auflösung des protestantischen Schul- und Kirchenministeriums in Innerösterreich 1590 – 1600*. Wien: Alfred Hölder, 1906, 2. dio: *Von der Auflösung des protestantischen Schul- und Kirchenministeriums bis zum Tode Ferdinands II., 1600 – 1637*. Wien: Alfred Hölder, 1907.

Loserth, Johann. *Die Reformationsordnungen der Städte und Märkte Innerösterreichs aus den Jahren 1587 – 1628*. Wien: Alfred Hölder, 1907.

Maračić, Ljudevit Anton. "Protestantizam u Istri: protestantski pokušaj i odgovor inkvizicije u Istri". *Nova Istra: časopis za književnost, kulturološke i društvene teme* XIII (1999), br. 2-3: 196-214.

Maračić, Ljudevit Anton, Miculian, Antonio. "Reformacija". U: *Istarska enciklopedija*, 681-682. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.

Mecenseffy, Grete. *Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Graz; Köln: Hermann Böhlau Nachf., 1956.

Miculian, Antonio. "Il Santo Ufficio e la riforma protestante in Istria (II)". *Atti del Centro di ricerche storiche – Rovigno* XI (1980 – 1981): 171-240.

Miculian, Antonio. "Protestantska reformacija u Pazinskoj grofoviji". *Pazinski memorijal* 13 (1989), br. 1: 55-61.

Miculian, Antonio. *Protestantizam u Istri*. Pula: ZN "Žakan Juri", 2006.

Milohanić, Mladen. "Prinos istarskih protestanata Pazinštine hrvatskom protestantskom pokretu i književnosti" u sklopu: *Simpozij o kulturno-crkvenoj povijesti Pazinštine 28. svibnja 1983.*, nekompletni tiskani primjerak, IKD "Juraj Dobrila", čuva se u biblioteci Teologije u Rijeci.

Orbanić, Elvis. *Katedra sv. Nicefora: povijesna skica Pićanske biskupije*. Pazin: "Josip Turčinović", 2002.

Paolin, Giovanna. "Vergerio, Giovan Battista". U: *Istarska enciklopedija*, 863. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.

Paolin, Giovanna. "Vergerio, Pietro Paolo, ml.". U: *Istarska enciklopedija*, 864. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.

Petrić, Hrvoje. *Koprivnica u 17. stoljeću: okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu*. Samobor: Meridijani, 2005.

Povijest Rijeke. Rijeka: Skupština općine Rijeka; Izdavački centar Rijeka, 1988.

Rajhman, Jože. *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: SAZU, 1986.

Roksandić, Drago. *Etnos, konfesija, tolerancija*. Zagreb: Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta", 2004.

Winkelbauer, Thomas. *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, sv. I. Wien: Ueberreuter, 2003.

Members of the Barbo Family as Patrons of the Reformation in the Pazin County

Maja Ćutić Gorup
Department of History
Faculty of Humanities and Social Sciences University of Rijeka
Sveučilišna avenija 4
51000 Rijeka
Croatia
E-mail: mcutic@ffri.hr

Summary

Based on the testimony of Pietro Manelfi, leader of the Italian Anabaptists, as well as Grison's and Valier's apostolic visitations, correspondence between the workers and collaborators of the Urach printing house, and the relationship between Claudio Sosomeno, bishop of Pula, and Antonio Zara, bishop of Pićan on the one side, and the Apostolic See on the other, the author has investigated the Protestant activities of some members of the Barbo family and the extent to which they contributed to the spread of the Reformation in the Pazin County. The paper also focuses systematically on the history of the Barbo family, lords of Kožljak and Paz, during the Reformation period. The author has identified some of the reasons why the Reformation was so successful in the Pazin County and why some members of the Barbo family could retain their property despite the fact that they had been denounced to the Austrian administration as "heretics." An analysis of the relevant historical sources has shown that there were tightly connected Protestant circles in Kožljak and Paz. Members of the Barbo family distributed Protestant books, offered shelter to the Protestants, and tended to bring up their children in the new religious spirit. The paper thus confirms the hypothesis that the Barbo family adopted and spread the Protestant faith in the Pazin County.

Keywords: Pazin County, Barbo family, Urach printing house, Habsburg Counterreformation, Early Modern Period